

VYPOUŠTĚNÍ KVANTOVÉHO DŽINA

ÚSPĚŠNÉ OMYLY V HISTORII
KVANTOVÉ FYZIKY

Pavel Cejnar

Ústav částicové a jaderné fyziky
MFF UK Praha

Prosinec 2009

1) STARÁ KVANTOVÁ TEORIE

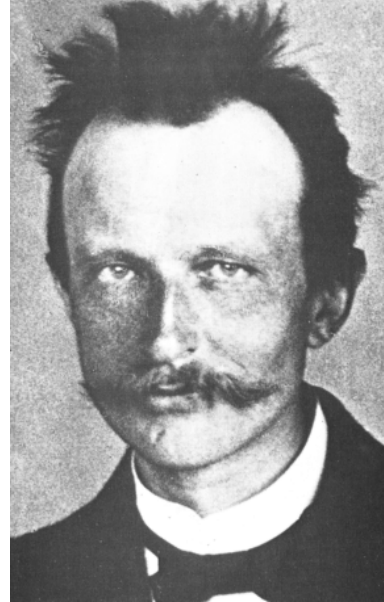

Světlo jsou částice!

(1900-1905)

19. století: Světlo bylo pokládáno za vlny elektromagnetického pole. To se ale ukázalo být v rozporu s některými jevy (spektrum záření zahřátých těles, fotoelektrický jev)

=> Návrat ke korpuskulární představě: **fotony**.

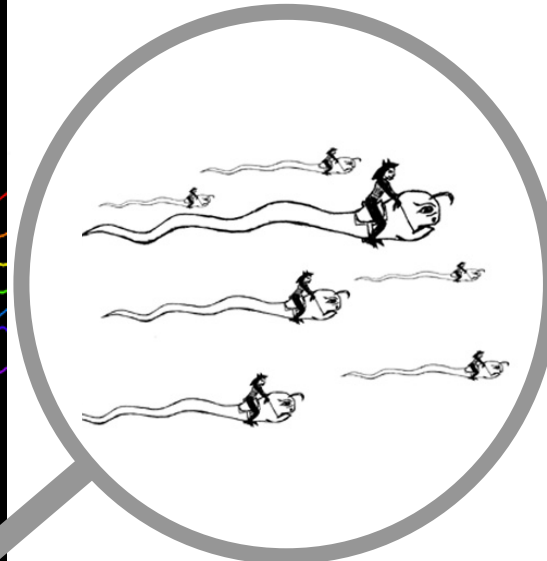

Max Planck (1858-1947)

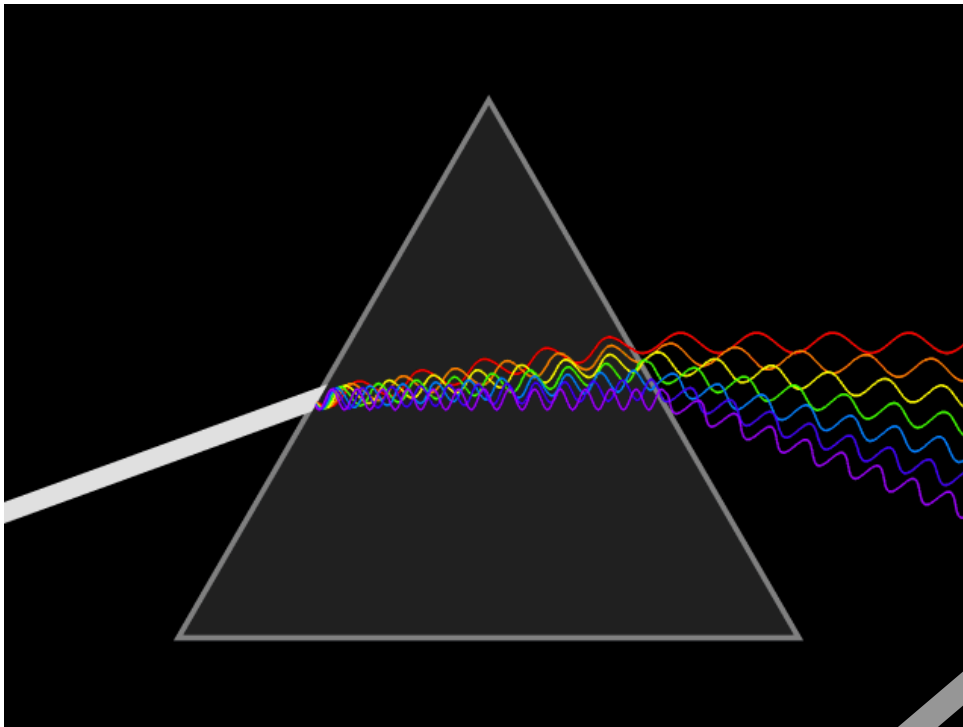
Albert Einstein (1879-1955)

$$h = 6.626 \times 10^{-34} \text{ J} \cdot \text{s}$$

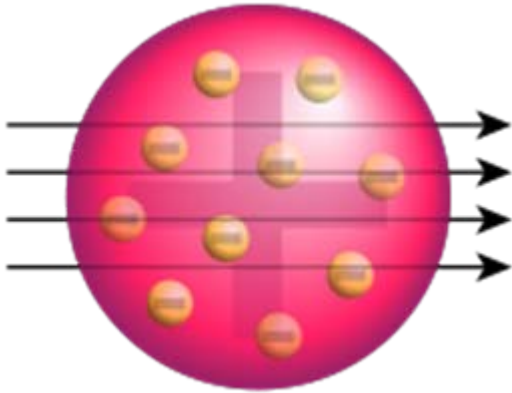
$$E = h \nu = \frac{hc}{\lambda}$$

$$p = \frac{E}{c} = \frac{h}{\lambda}$$

Atom má jádro!

(1911)

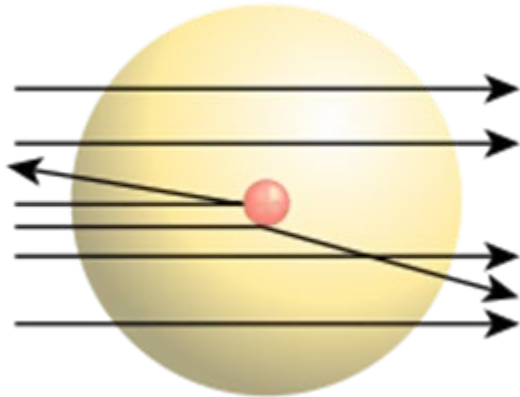

Pudinkový model atomu

kladný náboj = pudink

elektrony = hrozinky

Alfa částice by se při průchodu atomem rozptylovaly jen nepatrně

Geiger-Marsdenův pokus (1909)

Alfa částice se rozptylují i o velké úhly => Kladný náboj atomu je soustředěn do velmi malého jádra

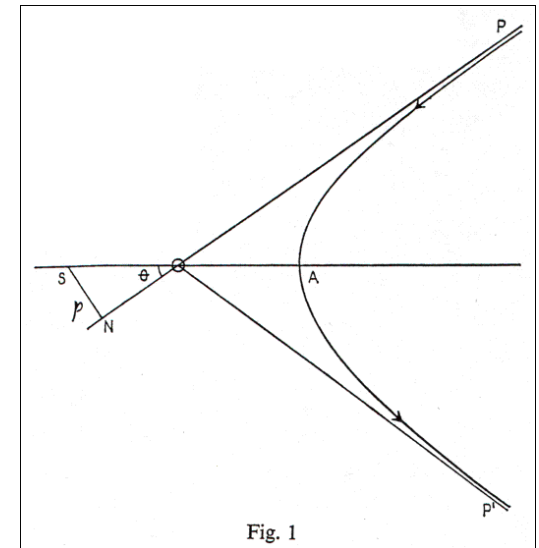
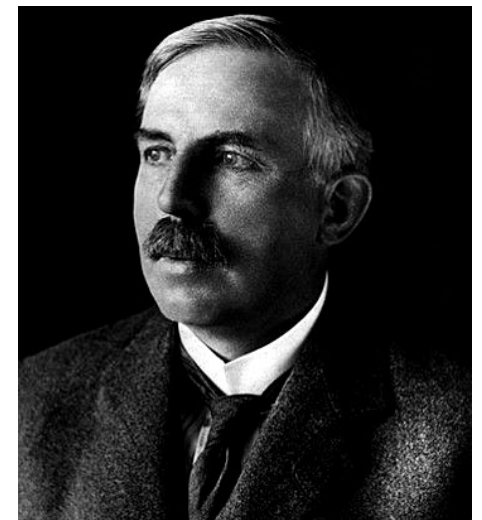

Fig. 1

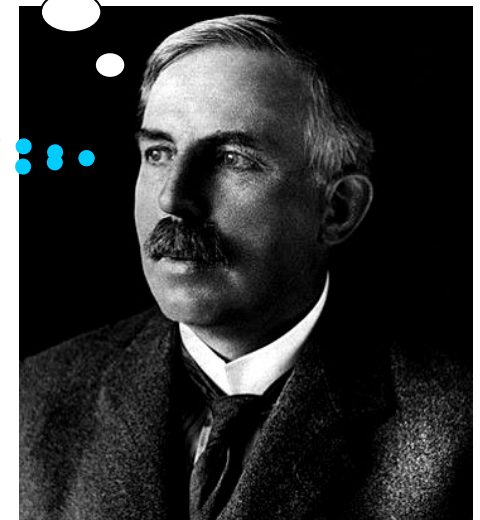
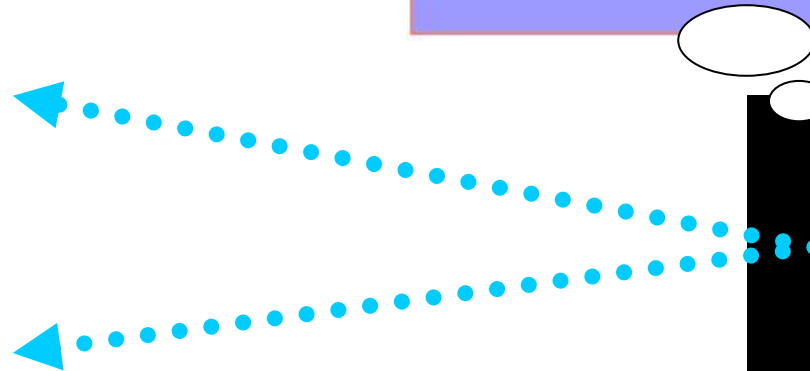
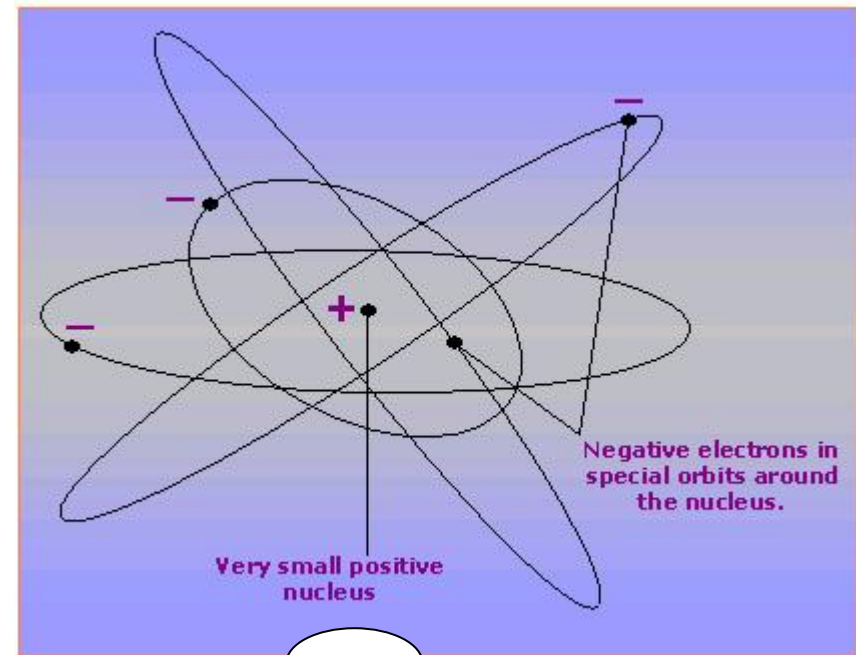
Ernest Rutherford (1871-1937)

Rutherfordův model atomu

(1911)

Elektrony obíhají kolem atomového jádra podobně jako planety kolem Slunce?

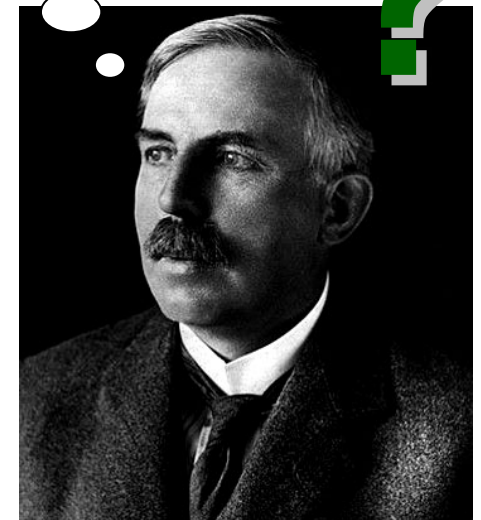
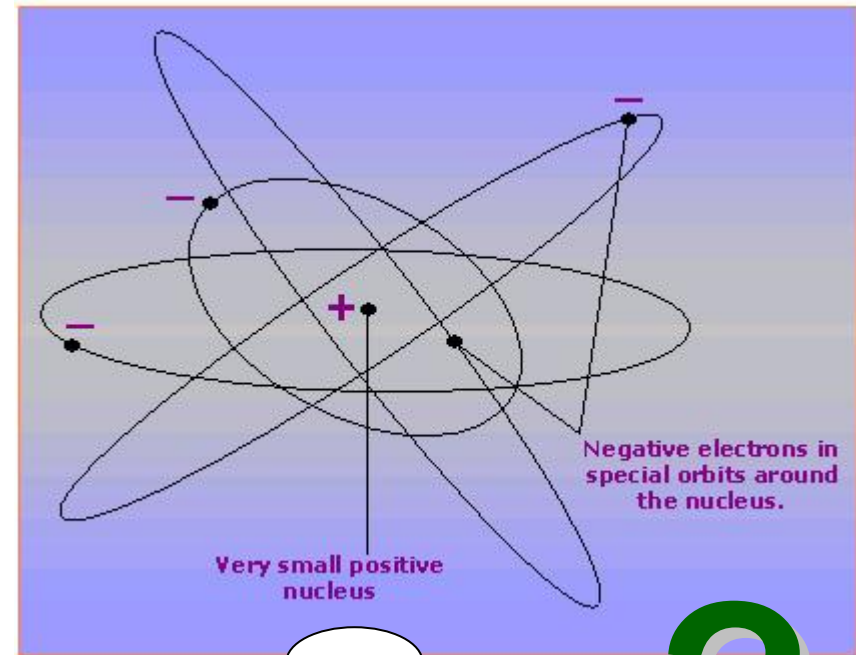
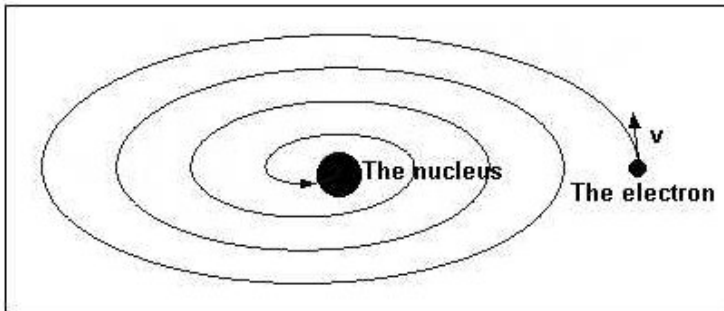
Ernest Rutherford (1871-1937)

Rutherfordův model atomu

(1911)

Elektrony obíhají kolem atomového jádra podobně jako planety kolem Slunce?

Problém: Částice s elektrickým nábojem při nerovnoměrném pohybu vyzařují el.mg. záření a ztrácejí tak energii. *Elektron pokoušející se obíhat kolem jádra by do něj velmi brzy spadl!*

Ernest Rutherford (1871-1937)

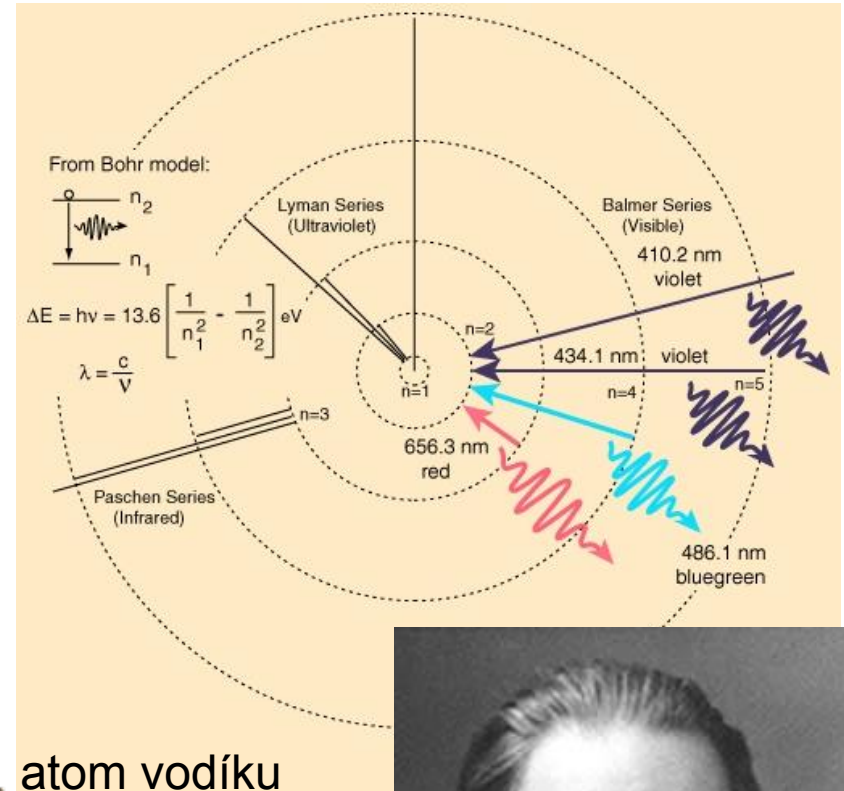

Bohrův model atomu

(1913)

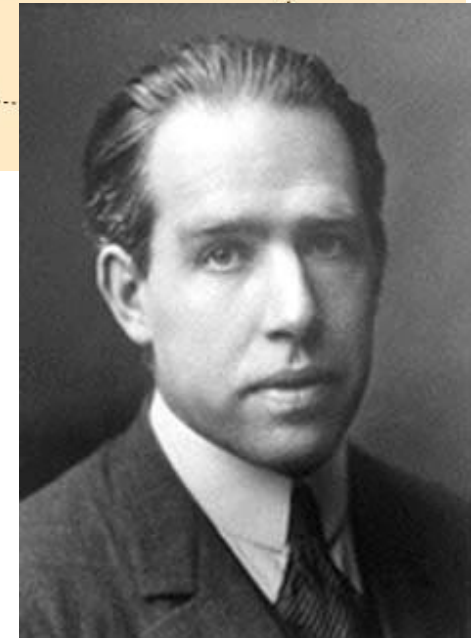
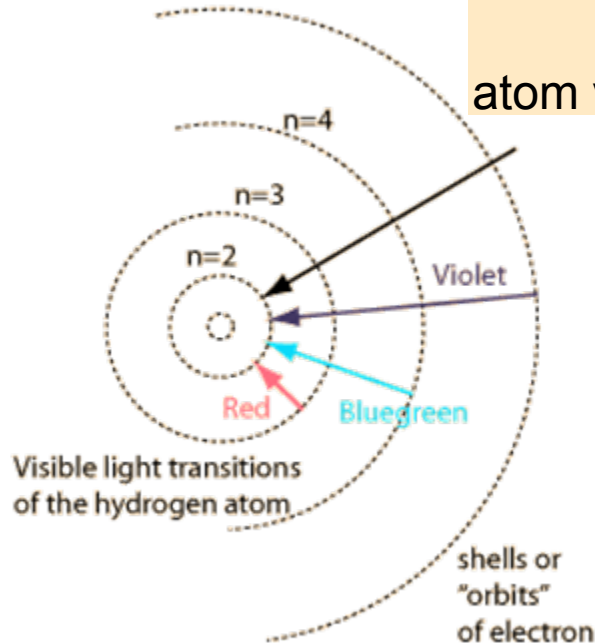
Bohrovy postuláty:

- Elektron může obíhat jádro atomu jen po některých vybraných dráhách
- Elektron může přijímat/vydávat energii jen po kvantech (fotonech), a to při přeskokcích mezi povolenými dráhami: energie pohlceného/vyzářeného fotonu $E=h\nu$ je rovna rozdílu energií obou drah

Energy Levels of Hydrogen

$n=4$ ———
 $n=3$ ———
 $n=2$ ———
 $n=1$ ———

Niels Bohr (1885-1962)

Stará kvantová teorie

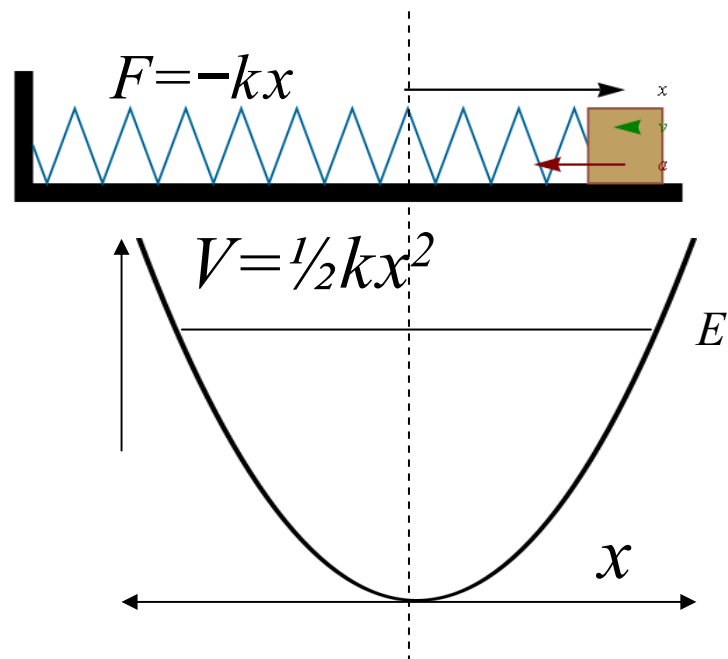
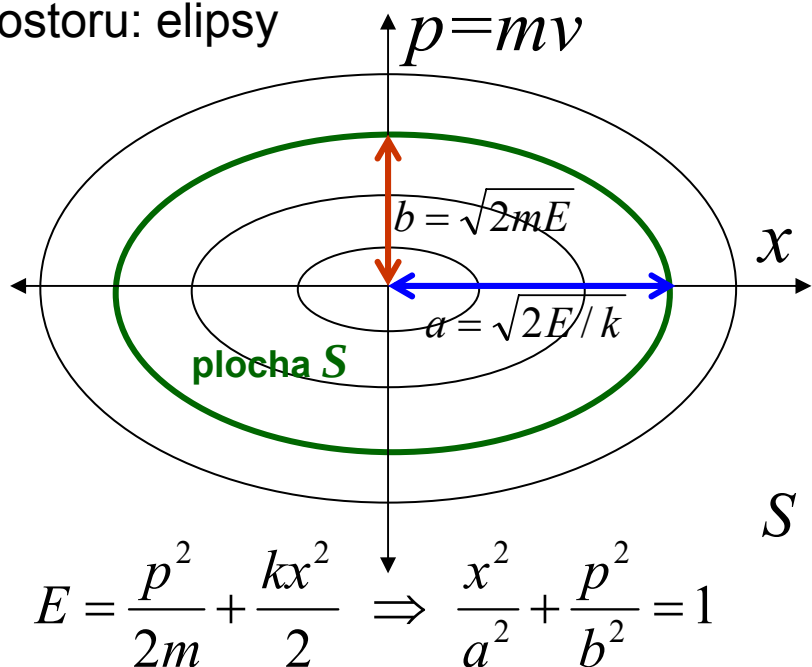
(1913-1920...)

Pokus o vybudování teorie mikrosvěta zkombinováním klasické fyziky s Bohr-Sommerfeldovými kvantovacími podmínkami (výběr „kvantově povolených“ „klasických“ drah částic).

Příklad: harmonický oscilátor

Harmonický pohyb s kruhovou frekvencí $\omega = \sqrt{\frac{k}{m}}$

Obraz trajektorií ve fázovém prostoru: elipsy

Kvantovací podmínka: $S = \left(n + \frac{1}{2}\right)h$

$$S = \pi ab \Rightarrow E = \left(n + \frac{1}{2}\right) \hbar \omega$$

$0, 1, 2, 3, \dots$

$\hbar/2\pi$

Současná kvantová teorie

(1924-1927...)

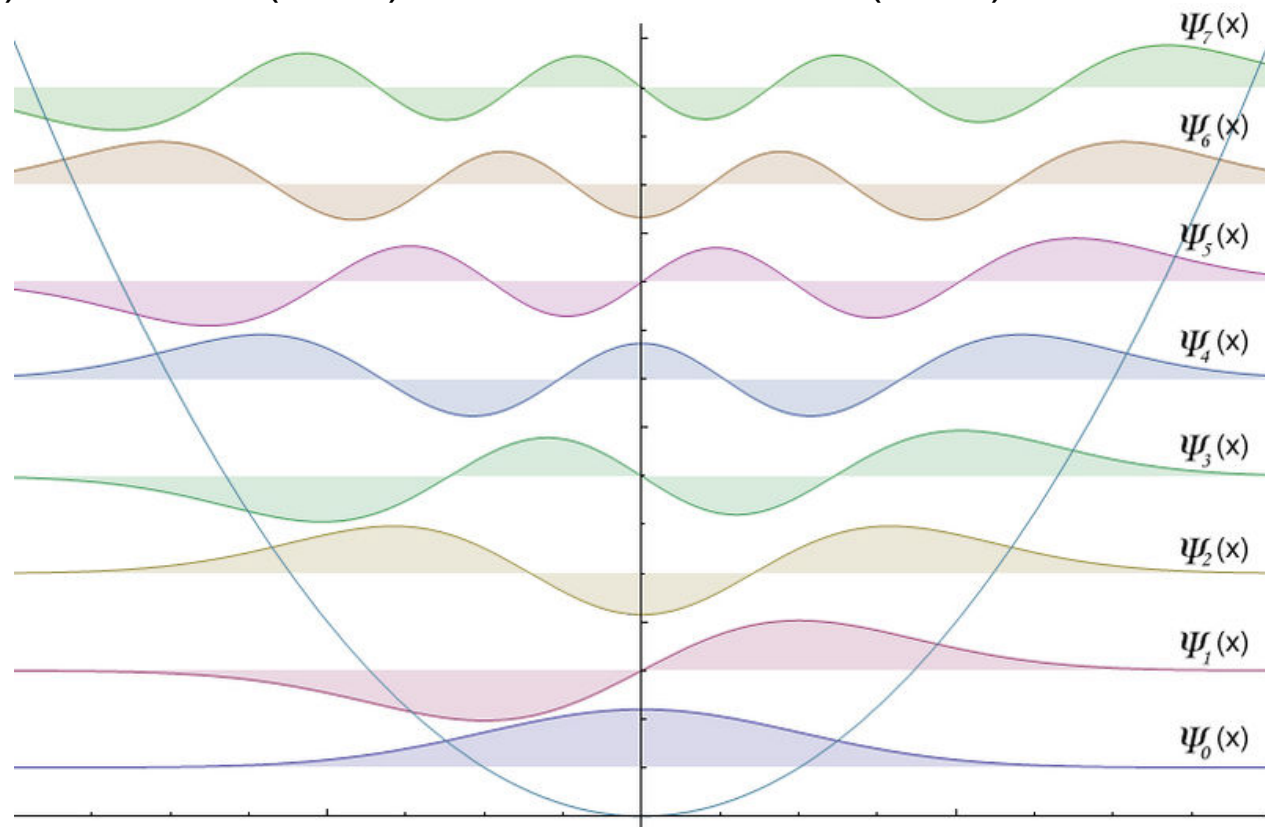
Pokus o vybudování teorie mikrosvěta zkombinováním klasické fyziky s Bohr-Sommerfeldovými kvantovacími podmínkami (výběr „kvantově povolených“ „klasických“ drah částic). **Neúspěch – teorie nebyla „dostatečně bláznivá“ !**

Současná kvantová teorie: Louis De Broglie (1924), Werner Heisenberg (1925), Erwin Schrödinger (1926), Max Born (1927), John Von Neumann (1927)...

Erwin Schrödinger (1887-1961)

**Vlny,
ne částice!**

Současná kvantová teorie

(1924-1927...)

Pokus o vybudování teorie mikrosvěta zkombinováním klasické fyziky s Bohr-Sommerfeldovými kvantovacími podmínkami (výběr „kvantově povolených“ „klasických“ drah částic). **Neúspěch – teorie nebyla „dostatečně bláznivá“ !**

Současná kvantová teorie: Louis De Broglie (1924), Werner Heisenberg (1925), Erwin Schrödinger (1926), Max Born (1927), John Von Neumann (1927)...

Solvayská konference 1927

		E. Henriot			E. Schrödinger			R. H. Fowler	
	A. Piccard	P. Ehrenfest	E. Herzen	T. de Donder	E. Verschaell	W. Pauli	W. Heisenberg	L. Brillouin	
P. Debye	M. Knudsen	W. L. Bragg	H. A. Kramers	P. A. M. Dirac	A. H. Compton	L. V. de Broglie	M. Born	N. Bohr	
I. Langmeir	M. Planck	M. Curieová	H. A. Lorentz	A. Einstein	P. Langevin	Ch. E. Guye	C. T. R. Wilson	O. W. Richardson	

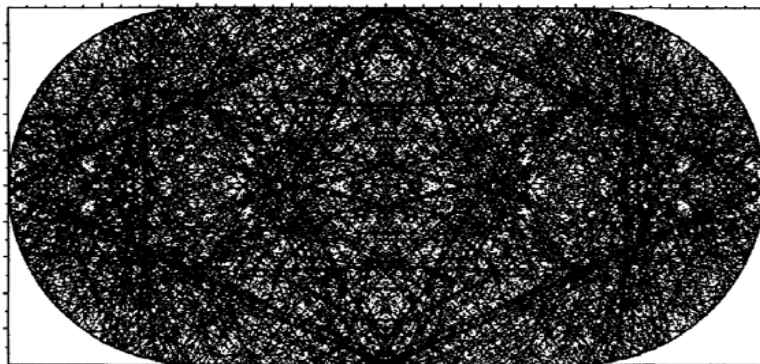
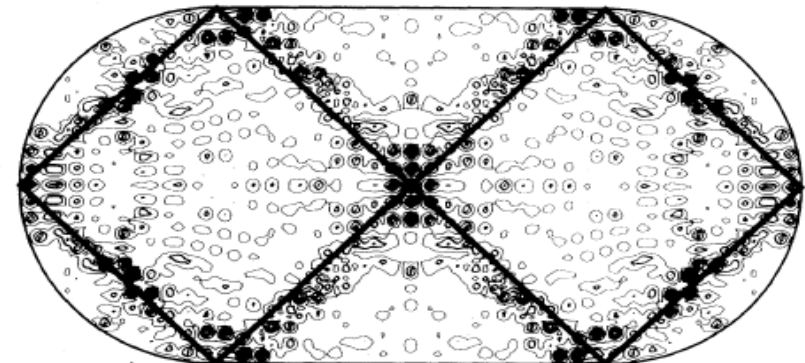
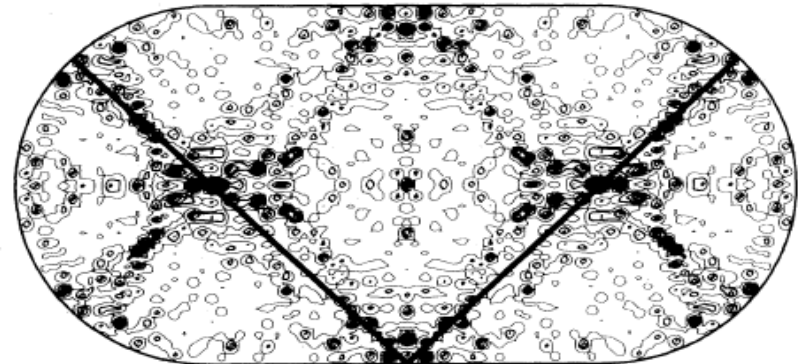
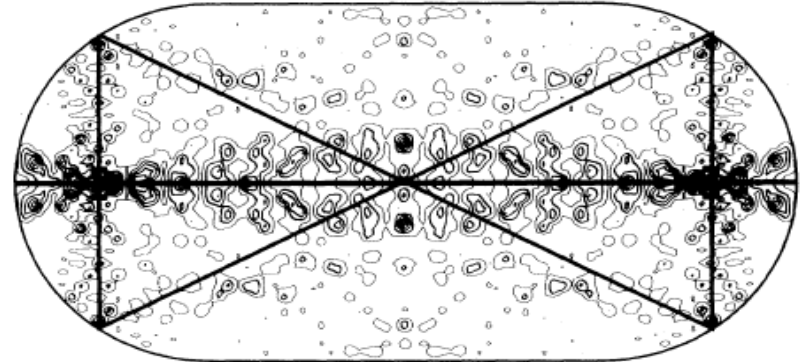
Stará kvantová teorie: *posmrtný život*

(1970 - současnost)

Korespondence klasické a kvantové mechaniky zůstává velmi zajímavou (dosud nedokončenou) oblastí fyziky. Až v 70. létech vyšla najevo silná provázanost klasických periodických trajektorií a kvantových stavů.

Hustota kvantových stavů: energetické spektrum kvantových stavů je plně určeno vlastnostmi klasických periodických orbit.

Kvantové jizvy: pozůstatky po periodických trajektoriích patrné ve tvaru vlnových funkcí vysoce excitovaných stavů.

2) DIRACOVO MOŘE

Diracova teorie elektronu

(1928)

Relativistický vztah mezi energií a hybností částice

$$E = mc^2$$

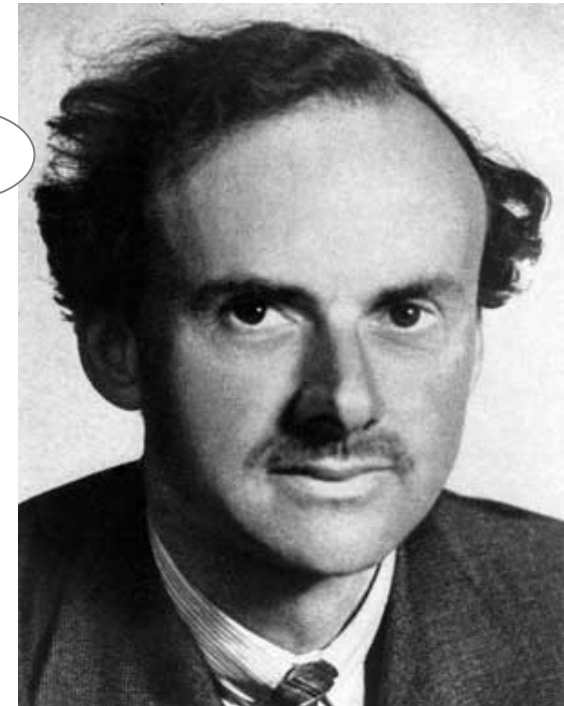
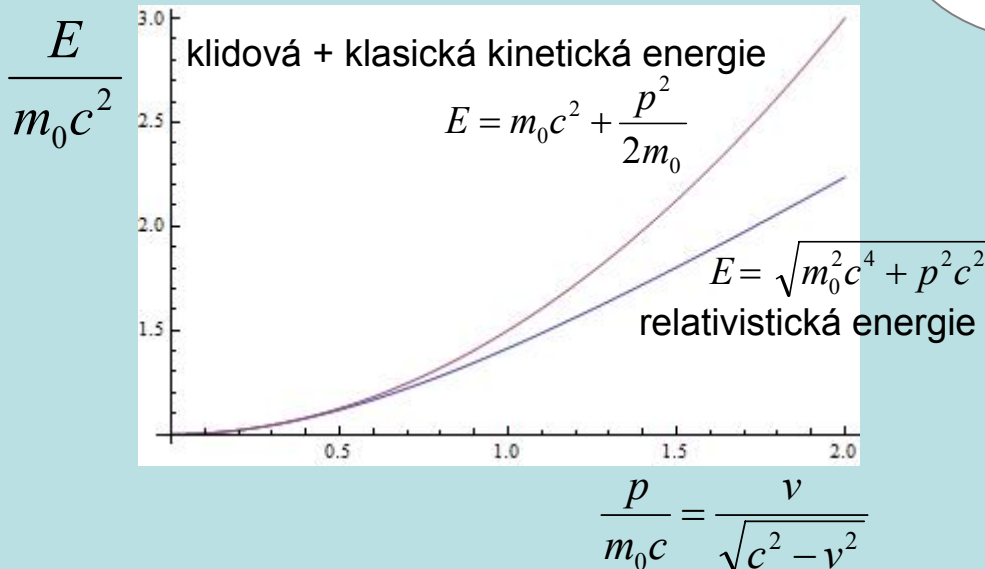
$$m = \frac{m_0}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}}$$

$$\Rightarrow E^2 = m_0^2 c^4 + p^2 c^2$$

$$E = \pm \sqrt{m_0^2 c^4 + p^2 c^2}$$

V klasické relativistické mechanice se bere v úvahu jen znaménko +
V kvantové mechanice hraje roli také znaménko -

Paul A.M. Dirac (1902-1984)

Diracova teorie elektronu

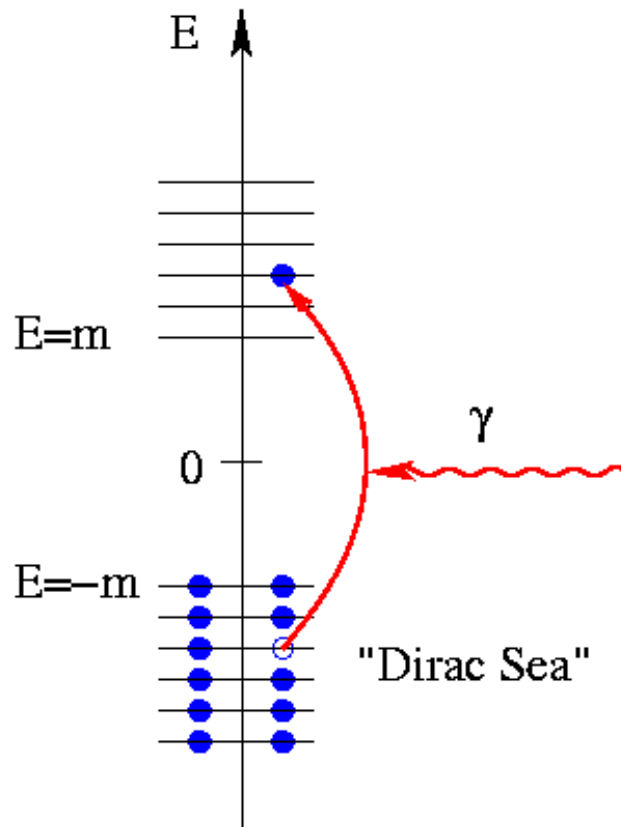
(1928)

Jak chápat záporné energie elektronu ??

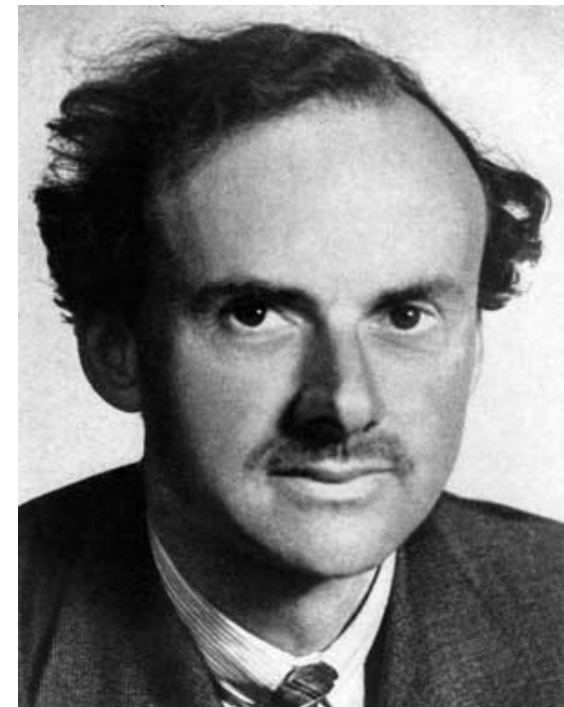
Proč nedochází ke kolapsu hmoty („pádu“ do $E \rightarrow -\infty$) ???

Řešení: Všechny záporné energetické stavy jsou již obsazené („Diracovo moře“).

- Pauliho vylučovací princip zakazuje přechody do těchto stavů.
- Pokud ale dojde k vyzvednutí elektronu ze záporného do kladného energetického stavu, vznikne v „moři“ zaplněných stavů „díra“, která se bude chovat jako elektron s kladným nábojem - **pozitron**.

Paul A.M. Dirac (1902-1984)

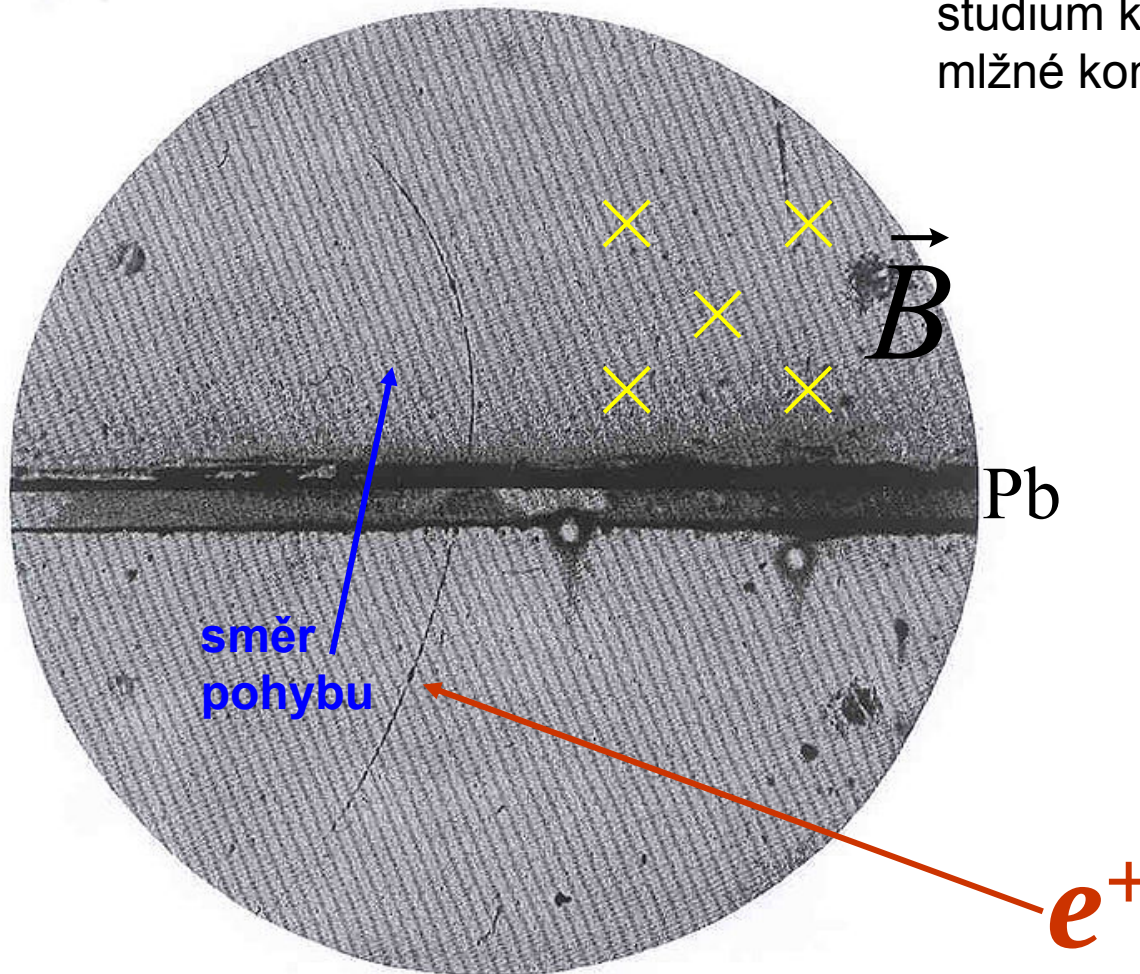

Diracova teorie elektronu

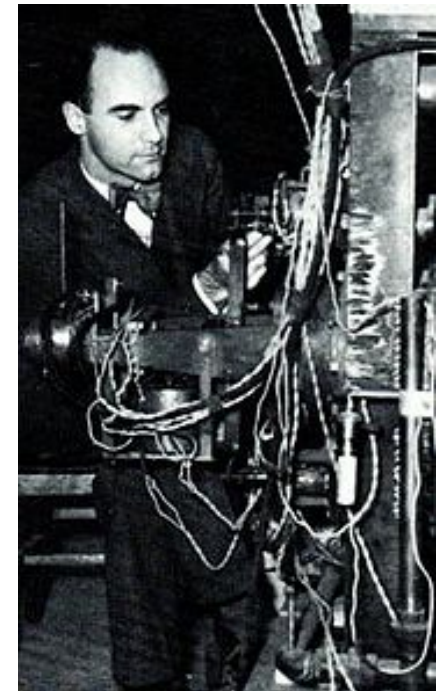
(1928)

- Existence pozitronu experimentálně potvrzena v roce 1932:

studium kosmického záření pomocí
mlžné komory v magnetickém poli

Carl Anderson (1905-1991)

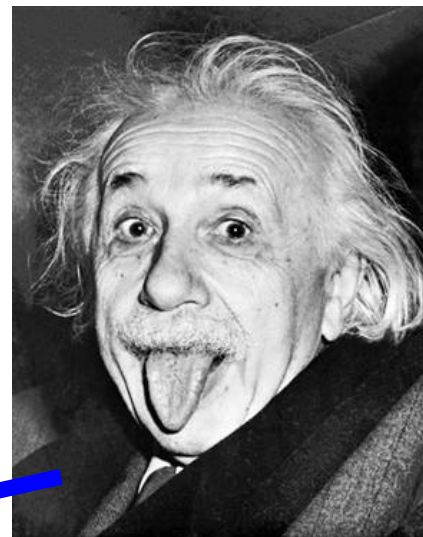

Diracova teorie elektronu

(1928)

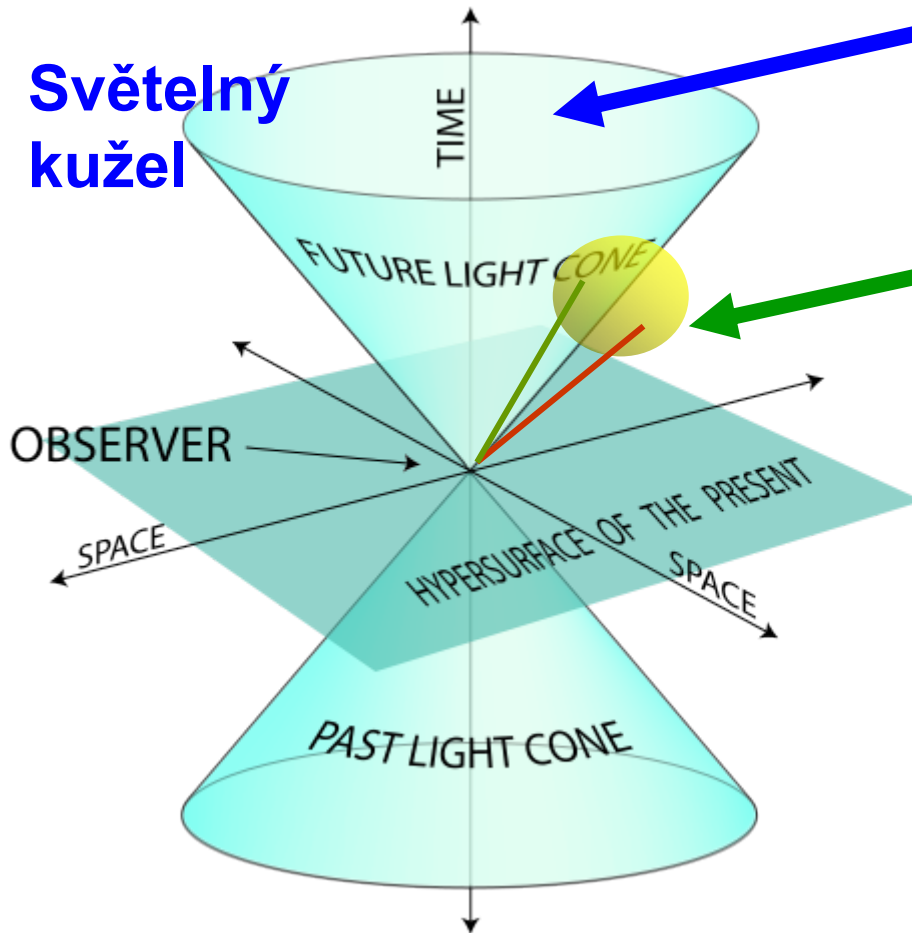
Představa Diracova moře není
udržitelná – předpokládá například

nekonečnou hustotu hmoty...

Werner Heisenberg (1901-1976)

Světelný kužel

Princip neurčitosti

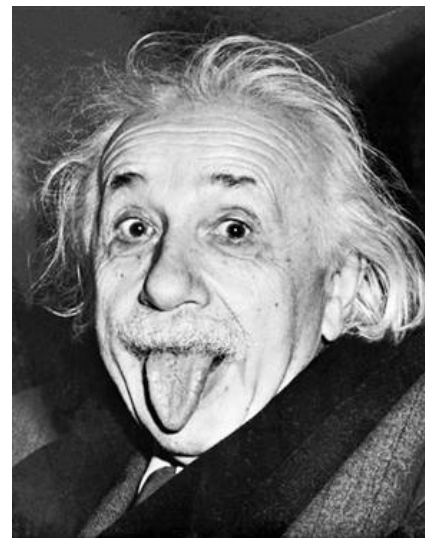
$$\Delta x \cdot \Delta p \geq \frac{\hbar}{2}$$

...nicméně antičástice jsou nutným
důsledkem **propojení kvantové
mechaniky s teorií relativity!**

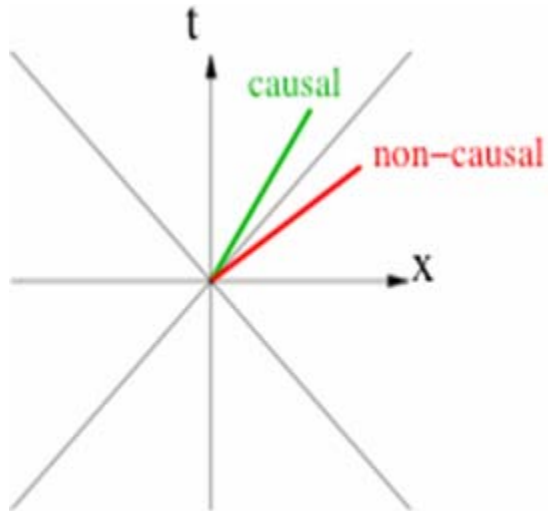

Diracova teorie elektronu (1928)

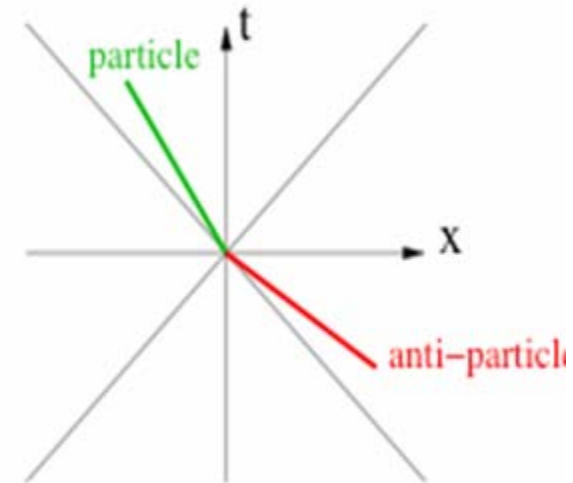
„Nadsvětelná“ částice může být v jiné soustavě viděna jako pohybující se dozadu v čase. Místo takovéto částice zavedeme antičástici pohybující se dopředu v čase s opačným nábojem.

Werner Heisenberg (1901-1976)

Pozorovatel I

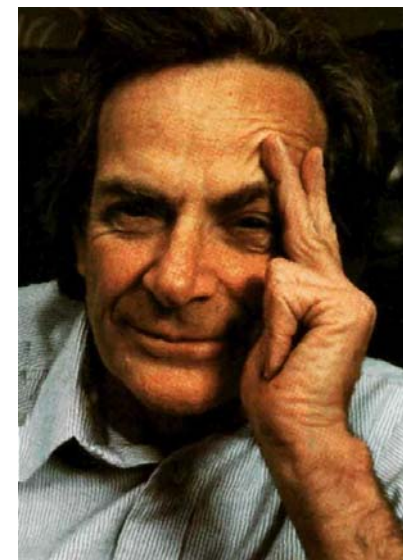

Pozorovatel II

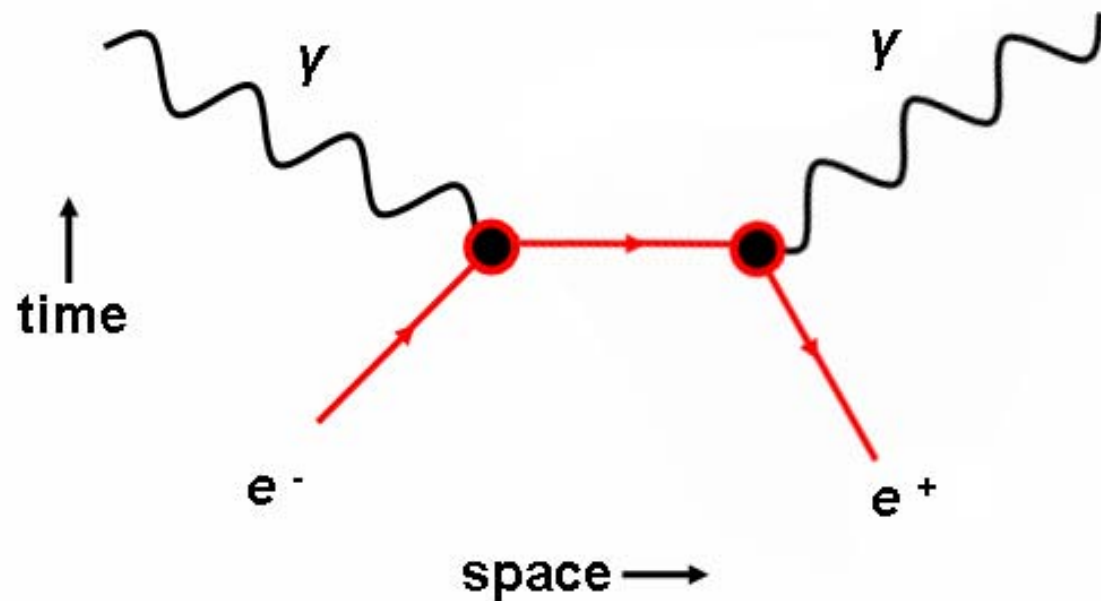
Současná teorie antičástic

(1932 – současnost)

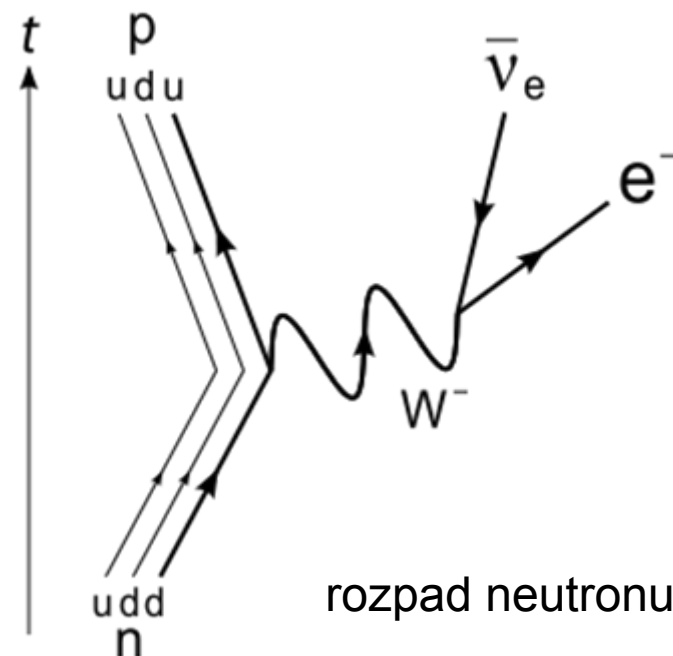
Antičástice jsou běžnými účastníky fyzikálních procesů, stejně jako částice. Dají se vytvořit v laboratoři, ale předpokládá se, že antihmota ve vesmíru zanikla po Velkém třesku v anihilaci s hmotou, které bylo o něco víc.

Richard Feynman (1918-1988)

elektron-pozitronová anihilace

rozpad neutronu

Současná teorie antičástic

Quarks

up

down

top

bottom

strange

charm

Anti-quarks

Leptons

electron

electron neutrino

muon

muon neutrino

tau

tau neutrino

Anti-leptons

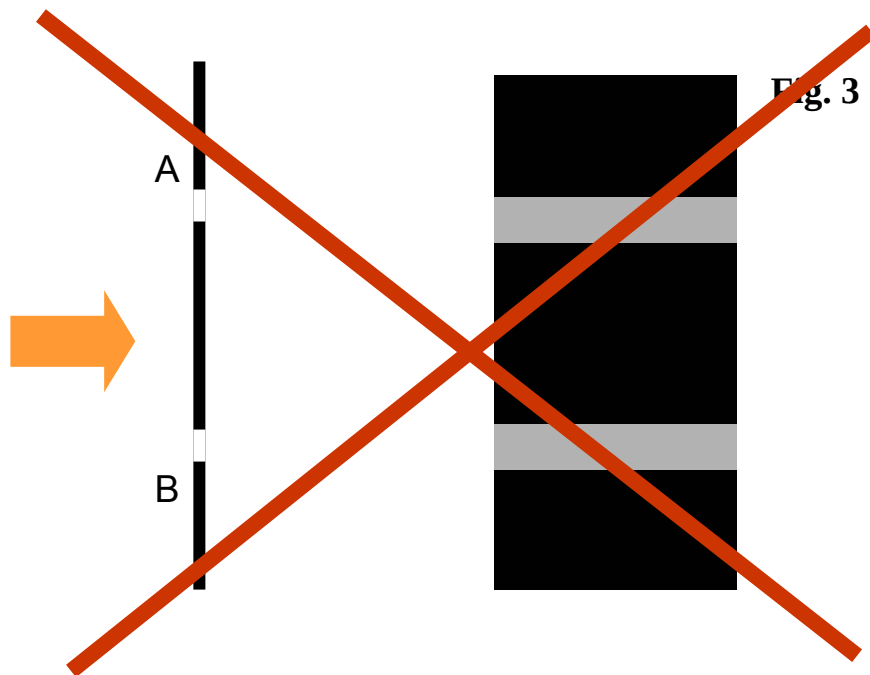
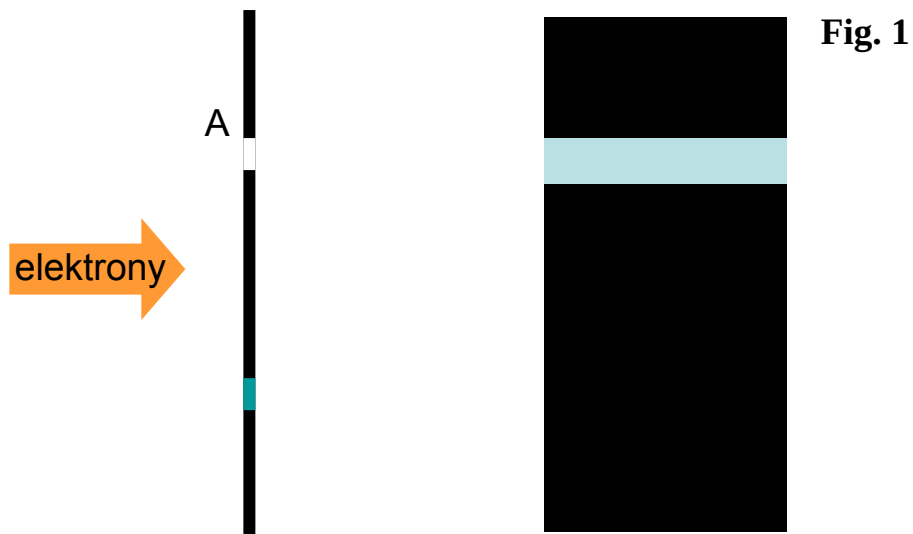

3) SKRYTÉ PARAMETRY

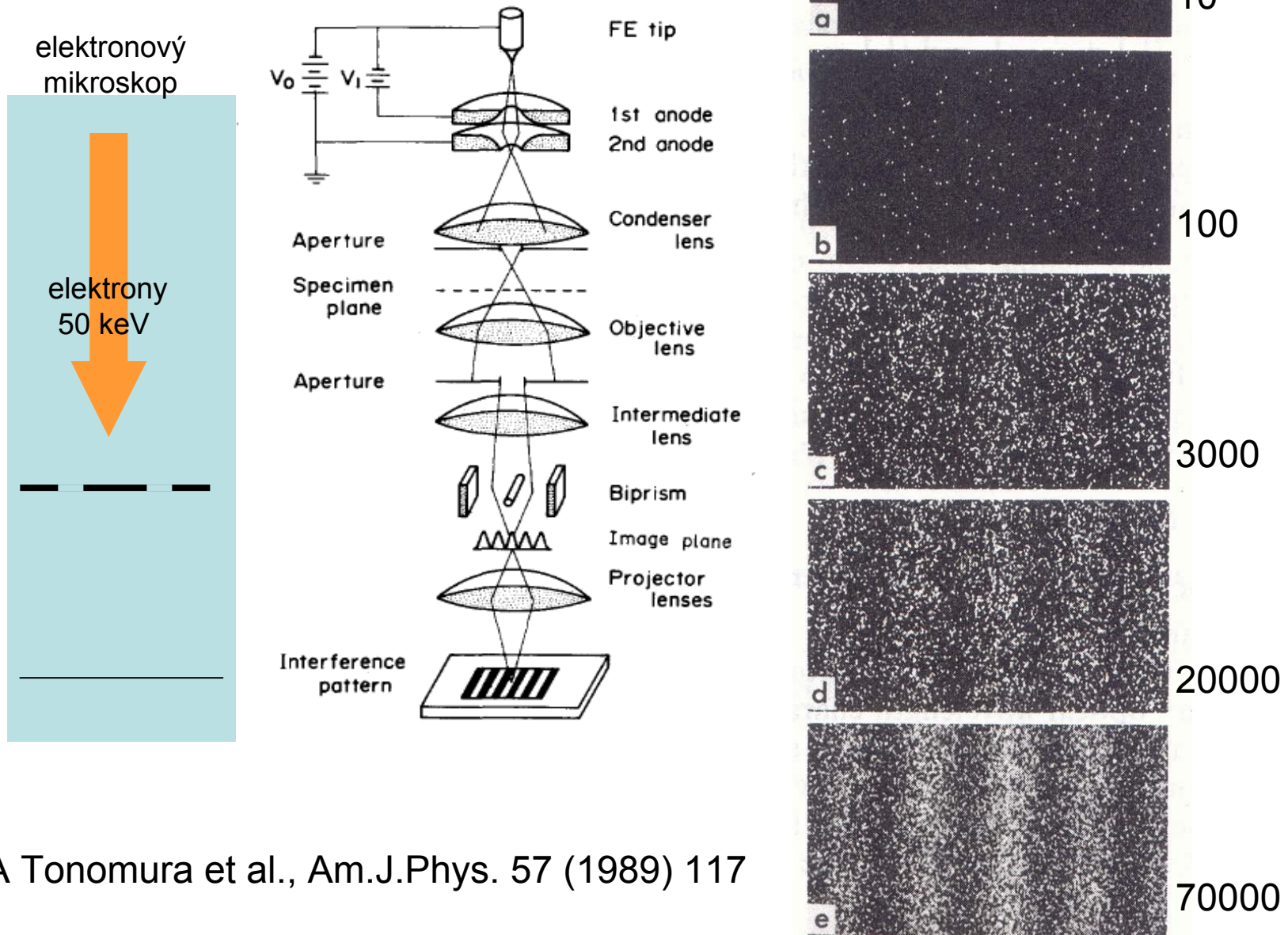

Dvoušterbinový experiment

Dvoušterbinový experiment

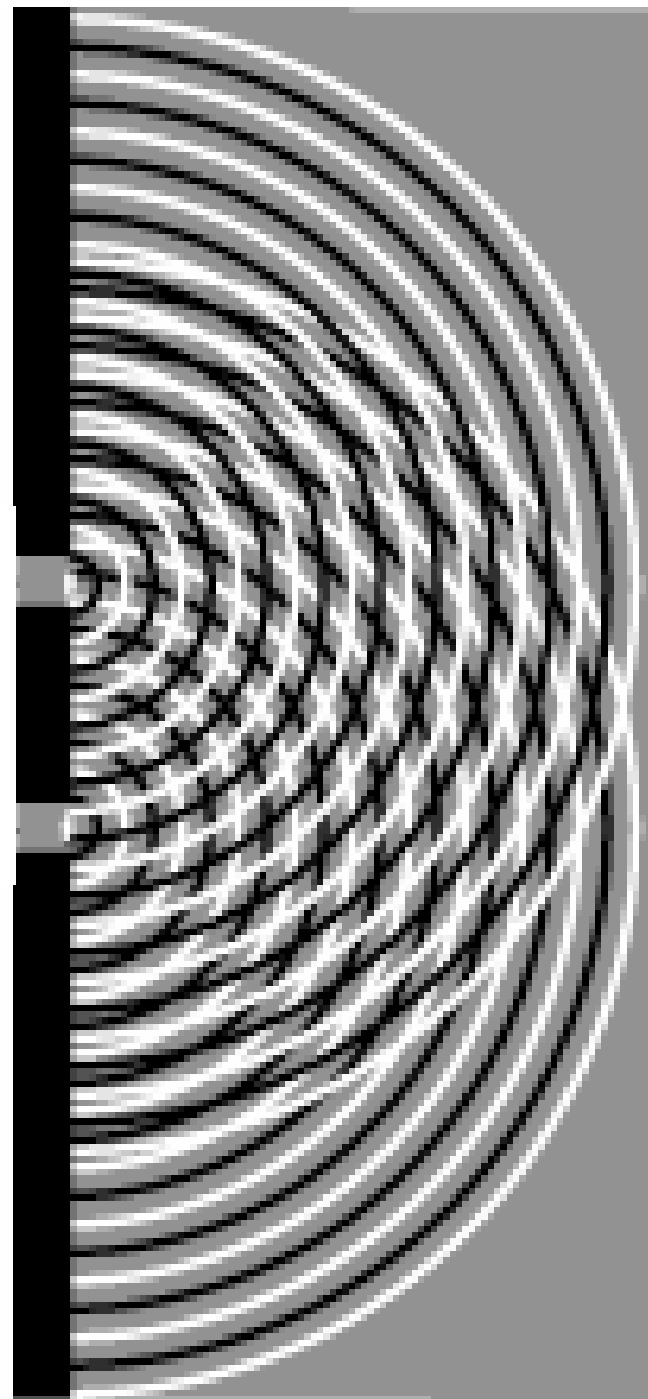
Kvantová mechanika

Vlny, ne částice!

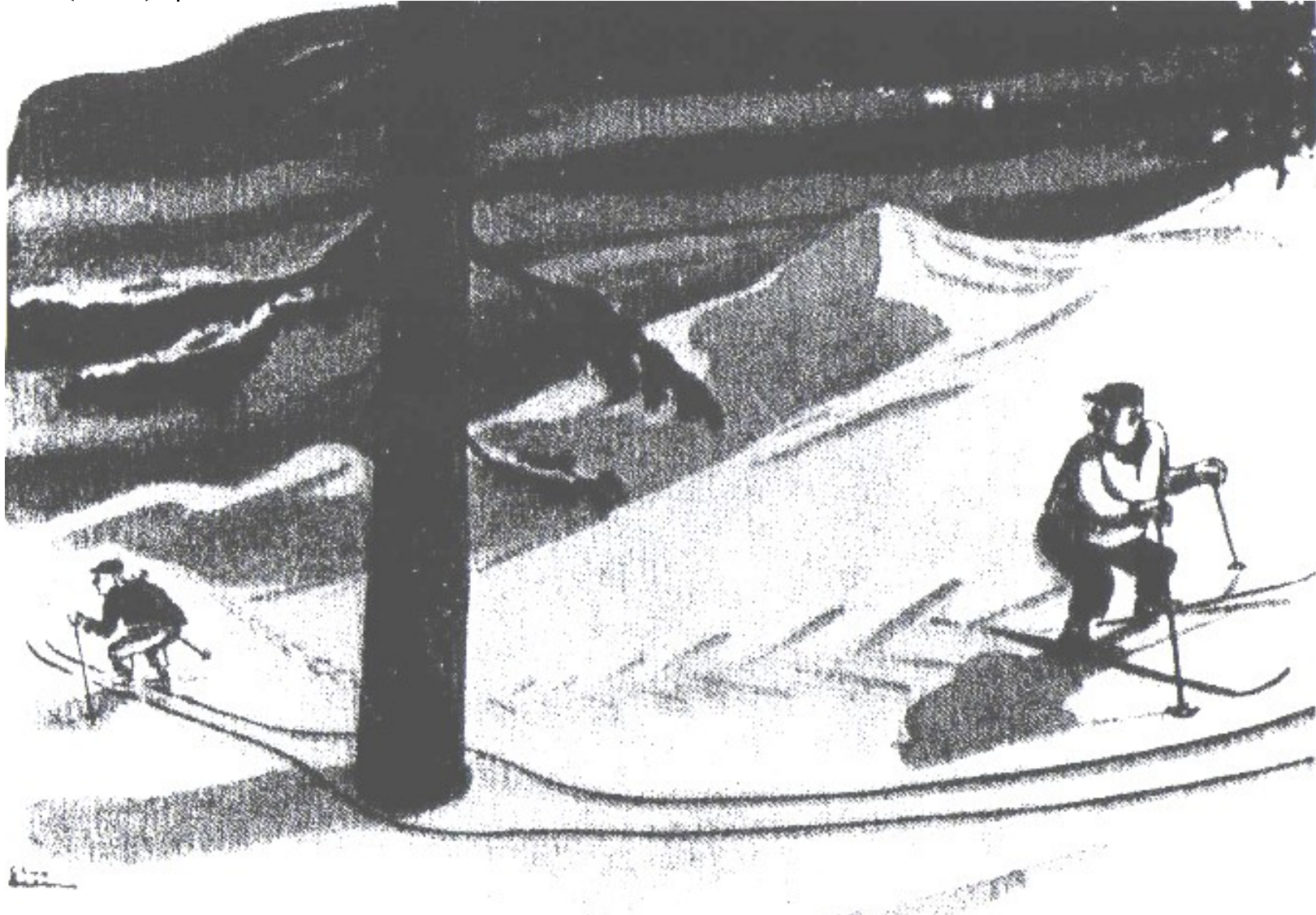
Interferenční chování kvantových částic se vysvětluje jejich vlnovou povahou. Schrödinger zavedl vlnovou funkci

$$\Psi(\vec{r}, t)$$

Dvoušterbinový experiment

„Kvantové vlny“ si však musí uchovat také částicové vlastnosti. Vlna prochází oběma šterbinami, ale částice je vždy registrována v jednom místě! Interpretace vlnové funkce: $|\Psi(\vec{r}, t)|^2$ určuje hustotu pravděpodobnosti nalezení částice v místě $\vec{r}$.

1) Nevěřím, že
Bůh hraje v kostky.

Neradíte Bohu,
co má dělat!

2) Fyzika
zkoumá skutečné
jevy v přírodě.

Žádný jev není jevem, dokud
není zaznamenaným jevem!

3) Kvantová mechanika obsahuje skrytý
předpoklad okamžitého působení na dálku.

Ale toto působení nemá
charakter přenosu informace.

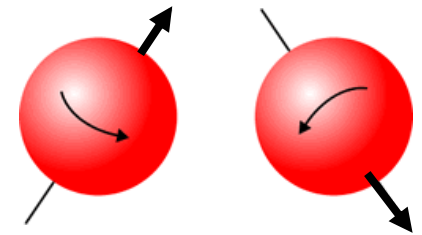
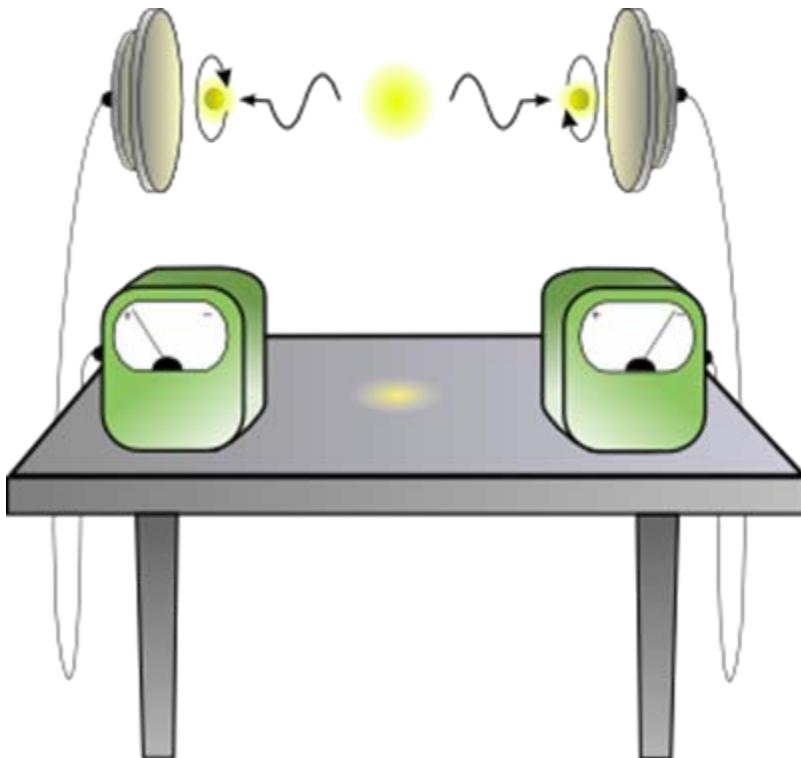
Paradox EPR (Einstein, Podolsky, Rosen)

Uvažujme dvojici kvantových částic vylétajících do různých směrů, jejichž kvantový stav je popsán vlnovou funkcí

„kvantově provázaný stav“

$$\Psi = \Psi(\uparrow\downarrow) + \Psi(\downarrow\uparrow)$$

Tj. buď $(\uparrow \leftrightarrow \downarrow)$, nebo $(\downarrow \leftrightarrow \uparrow)$

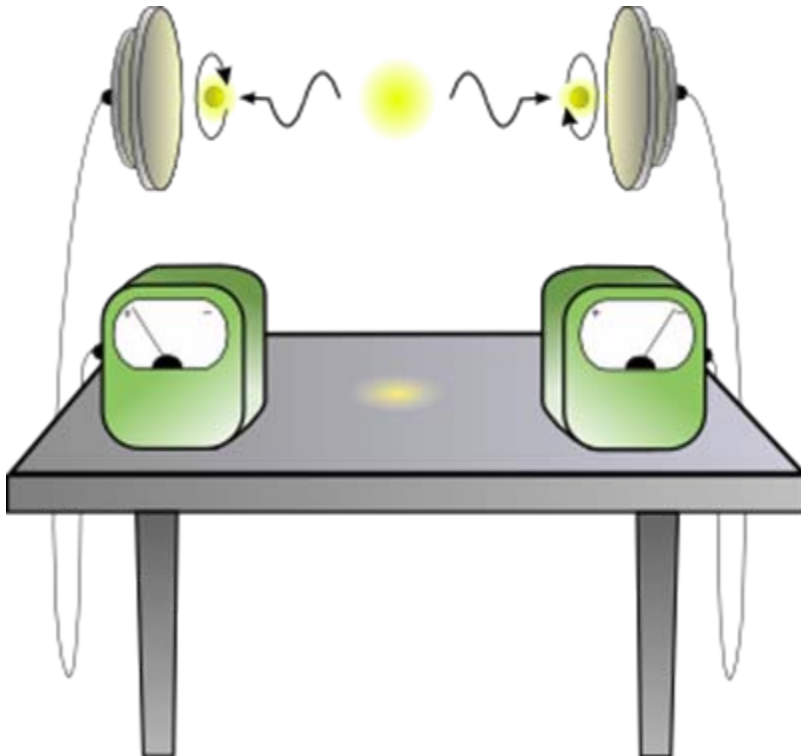
Ψ neurčuje vlastnosti každé z obou částic jednoznačně. Teprve měření na jedné z částic určí vlastnosti druhé částice.

Paradox EPR (Einstein, Podolsky, Rosen)

Kvantová mechanika je jen provizorní, neúplná teorie. Její pravděpodobnostní charakter vyplývá z existence dosud **skrytých parametrů** částic. V úplné teorii bude vše jasné, stejně jako je jasné, jaké ponožky má pan Bertlmann.

Les chaussettes
de M. Bertlmann
et la nature
de la réalité

Fondation Hegel
juin 17 1980

O cca 50 let později se ukázalo, že teorie, o které Einstein snil (tj. **lokální teorie se skrytými parametry dávající stejné výsledky jako kvantová mechanika**) **neexistuje!**

John Bell
(1928-1990)

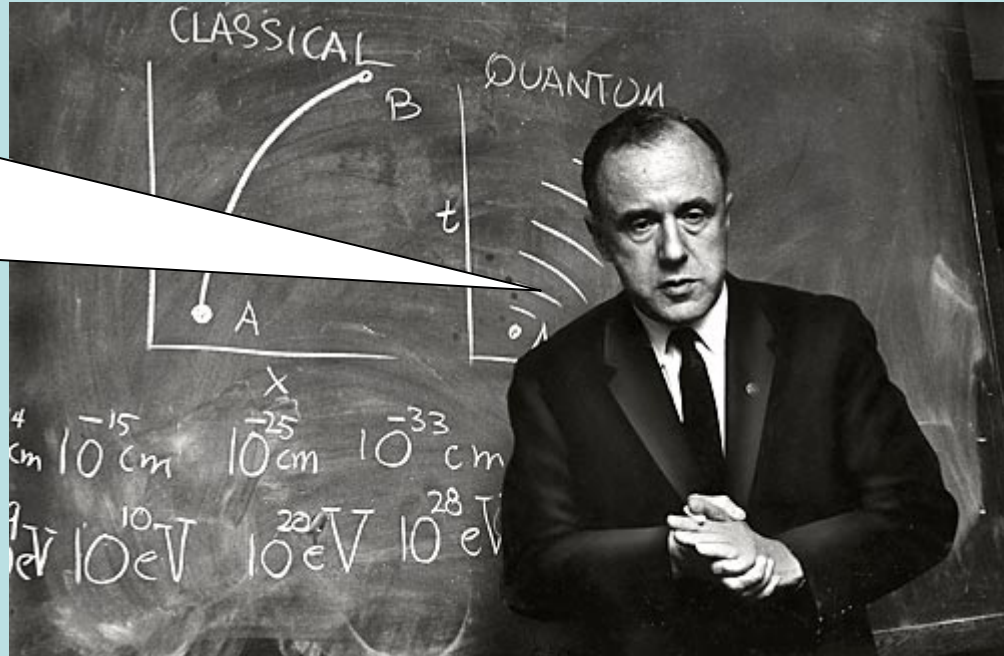

To, co nazýváme „realita“ se skládá z propracované papírové konstrukce představ a teorií upevněné mezi několika železnými pilíři pozorování.

John Archibald Wheeler (1911-2008)

Hra dvaceti otázek:

Jeden účastník hry je poslán ven z místnosti, ostatní se domluví na nějakém slově, dotyčný se vrátí a začne se ptát: 'Je to živé?' 'Ne.' 'Je to na Zemi?' 'Ano.' Otázky jdou od jednoho k druhému, dokud slovo není uhodnuto. .... Nakonec se zeptáte, jestli to slovo je 'mrak'. 'Ano,' zní odpověď a všichni se smějí. Vysvětlují, že se dohodli nedomlouvat dopředu žádné slovo. Každý mohl na jakoukoliv vaši otázku odpovědět 'ano' i 'ne', jak se mu chtělo. Nicméně když odpověděl, musel mít na mysli nějaké konkrétní slovo slučitelné s odpověďmi na všechny předchozí otázky.....

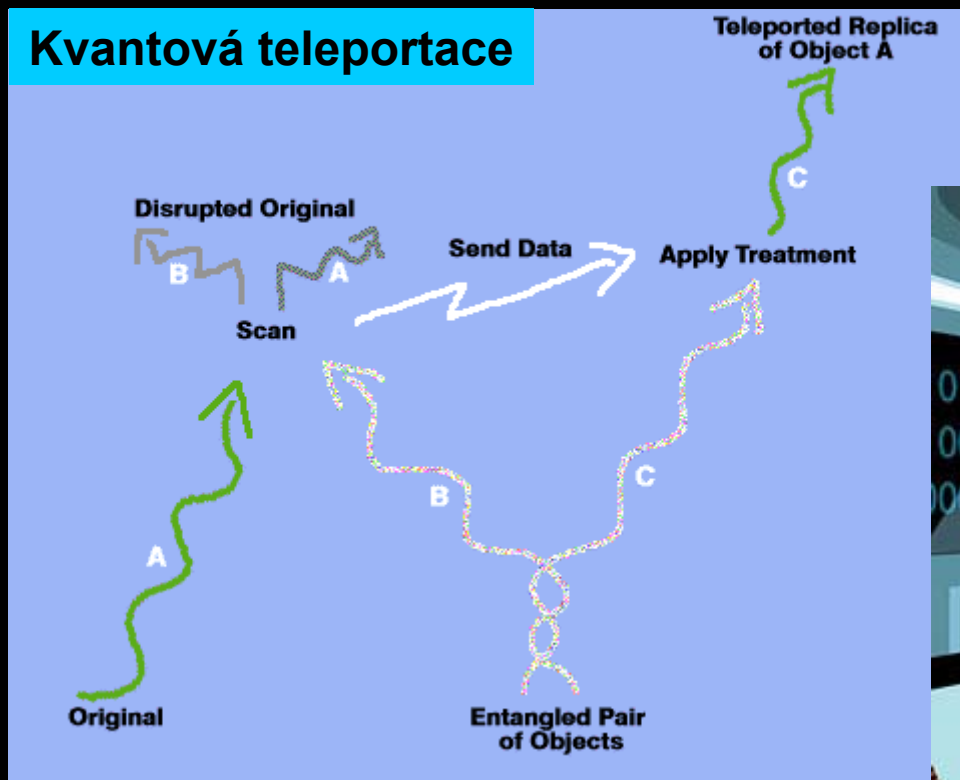
Cestovatel a automobil:

„Setkat se s kvantovým světem je cítit se jako cestovatel z daleké země, který poprvé v životě vidí automobil. Ta věc má zjevně dávat nějaký užitek, a to podstatný, jenže jaký? Člověk může otevřít dveře, stáhnout a vytáhnout okénko, zapnout a vypnout světla a snad i protočit startér, to všechno bez znalosti hlavního smyslu. Svět kvant je ten automobil. Používáme ho v tranzistoru k řízení strojů, v molekule k přípravě anestetika, v supravodiči k vytvoření magnetu. Je možné, že celou dobu postrádáme to hlavní, totiž roli kvantových principů v konstrukci vesmíru?“

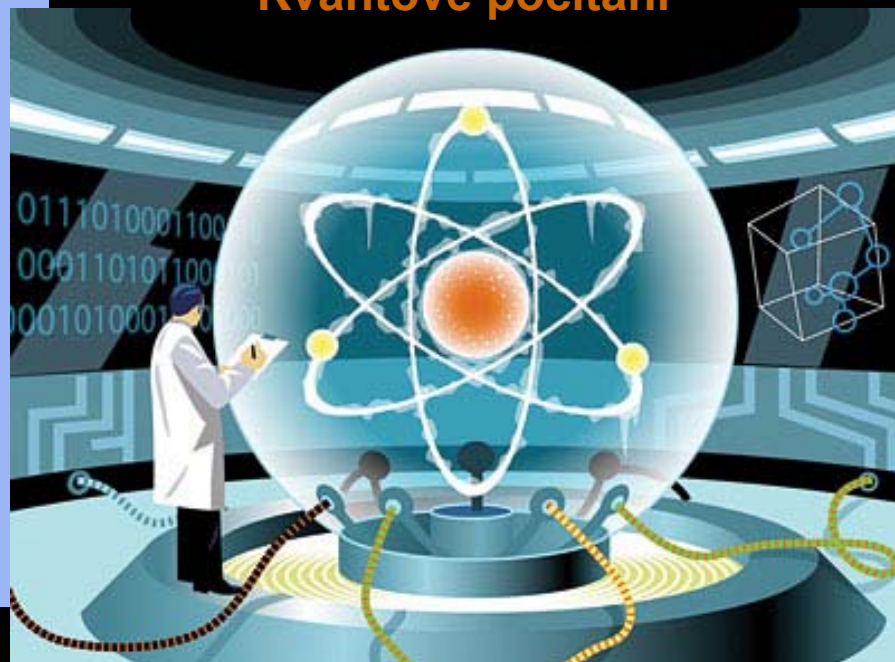
Dnešní fyzikové o správnosti kvantové mechaniky již vesměs nepochybují, spíše se pokoušejí vzájemné provázanosti kvantových objektů prakticky využít...

Kvantová teleportace

Přenos vlnové funkce z jednoho kvantového objektu (např. fotonu) na jiný

Kvantové počítání

Využití kvantových korelací pro urychlení některých typů výpočtů (např. faktorizace)

Budoucnost patří provázanosti !

